

Для успіху в цьому напрямку особистість повинна усвідомити насамперед те, що зовнішні обставини можуть впливати також і на її внутрішній світ, на її внутрішні обставини. Серед зовнішніх обставин особистість повинна виділяти певні зовнішні впливи, які можуть бути штучними і такими, що сприяють само-стійному покращенню внутрішніх умов. Саме для цього існує і система освіти й виховання, а останнім часом і система психологічної допомоги. Таким чином, внутрішні та зовнішні обставини певним чином обумовлюють одна одну, тобто можливості певним чином формувати своє життя залежать ще й від тих зу-силь, яких докладає людина, щоб використати певні зовнішні можливості й ситуації, від того, наскільки вона здатна до довготривалого зосередження своєї уваги на досягненні певних життєвих цілей, а також від того, чи має вона вза-галі відповідні цілі, щоб мати можливість правильно відреагувати, скориста-тись тими зовнішніми сприятливими обставинами, які зрідка можуть ставати для неї навіть дуже сприятливими. На жаль, багато не тільки молоді, а й зрілих людей не усвідомлює ці внутрішні можливості.

Залишається також важливим завдання виховання в особистості образу «Я», здатного весь час удосконалюватись, слугуючи їй основою для прояву позаси-туативної активності, організуючи її досвід і правильні реакції на ситуації й можливості, що виникають, на пошук інших можливостей та ситуацій. І хоч основи образу «Я» найлегше сформувати в ранньому віці, коли особистість дуже чутлива до зовнішніх, позитивних і негативних оцінок з боку оточення, але з раннього віку життя вимагає також від самої дитини активності у побу-дові й постійному уточненні образу свого «Я» і в намаганнях самореалізації, шляхом прагнення до відповідних цілей і їх все більш точного співвідношення з реальністю. Не зважаючи на зміцнення вольової сфери, це завдання лише ускладнюється у юнацькому віці, коли стає потрібною рефлексія щойно набу-того досвіду і життєвого шляху, що, з одного боку, тільки починається, але, з іншого, вже містить багато спостережень, які вимагають усвідомлення, а також рефлексія технік життєтворення, які застосовувались при цьому і які вимага-ють змін у першу чергу.

Іванцев Н.І.

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСТВА

Впровадження на початку 80-х років у систему закладів вищої освіти пси-хологічної служби, теоретичне обґрунтування цього процесу, завдань і основ-них його напрямків сприяло появі значної кількості публікацій з питання "пси-хології студентського віку" як фундаментального з огляду на розв'язання за-гальнотеоретичної проблеми психічного розвитку особистості. Разом з тим, обраний дослідниками напрямок інтересу, як засвідчив здійснений нами аналіз джерел з відповідної проблематики, із самого початку зосередився на пошу-ках засобів (методів) навчання (проблемне навчання) і умов оптимального зас-

восення студентами змісту знань з метою досягнення якнайвищої фахової кваліфікації. Тому не дивно, що реальним предметом дослідження постала проблема розробки шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх випускників, засобів оптимізації професійного самовизначення останніх у процесі професійного становлення, під кутом зору заданої моделі професіонала. Показовим у цьому контексті може бути перелік завдань, що висувуються психологами як стрижневі, з огляду на розв'язання завдань психології вищої школи: фундаменталізація освіти за рахунок поглибленого засвоєння теоретичних знань, гуманітаризація (у першу чергу в системі технічних вузів), забезпечення єдності загального і професійного розвитку, впровадження активних методів навчання, наближення його до виробничої бази, пошук критеріїв і принципів добору студентського контингенту, посилення (поглиблення) професійної (практичної) підготовки, впровадження технічних засобів навчання, активне залучення студентів до дослідницької (творчої) роботи і т. ін. (1).

Тенденція до пошуку умов і засобів актуалізації у студентів інтелектуального потенціалу з почасти описовою характеристикою їхніх психологічних особливостей (почуття дорослості, формування власних поглядів, прагнення до самоствердження, розвиток вольових якостей, прагнення до пізнання, загострене відчуття справедливості, підвищена реакція самозахисту, перехід (переворот) від споглядального до активно-дієвого ставлення до дійсності тощо) стала домінуючою у переважній кількості психологічних праць. У послідовності тем, що досліджувалися й подосі досліджуються на контингенті студентського віку в російській і українській психології, можна назвати такі, як розробка психологічних методів (тренінг) підготовки (переважно студентів педагогічних вузів, які зазвичай, узагальнюються терміном "майбутній учитель") майбутнього випускника вузу до діалогічного спілкування, формування у студентів професійних переконань на базі оволодіння ними знаннями і дидактичними вміннями та елементами педагогічної діяльності (знання свого предмета, вивчення його, викладання цього предмета, вміння вести урок, готуватися до нього, перевіряти зошити, виправляти помилки, проводити додаткові заняття, здійснювати індивідуальний підхід, вміння проводити відкритий урок, контролювати знання учнів, сприяти підвищенню загальної успішності засвоєння знань, проводити заходи щодо організації позакласної роботи з відповідного предмета, удосконалювати власні знання, стежити за своєю мовою, зовнішнім виглядом, виставляти учням оцінки, стежити за помилками учнів, займатися самоосвітою, керувати самостійною роботою учнів, організовувати і проводити гурткову роботу, займатися виховною роботою, експериментувати на уроці, використовувати нові прийоми навчання, удосконалювати його методику, в разі потреби виходити за межі навчальної програми, працювати із "сильними" учнями, так само й із "слабкими", працювати відповідно до прийнятих вимог та інструкцій) з метою конструювання нормативного профілю професійної готовності випускника, формування у майбутніх вчителів стратегій розв'язання педагогічних завдань, вміння вивчати і аналізувати особистісні якості учня, усвідомлення студентами мотивів і цілей своєї діяльності як основи подальшого поглиблен-

ня їхнього професійної самосвідомості і професійної майстерності, відбір обдарованих у певній галузі студентів для роботи із здібними дітьми, гармонізація стилю спілкування, адекватного завданням навчання й виховання, розвиток відповідних комунікативних умінь і навичок, зокрема комунікативної компетентності, тощо. Наведений перелік можна подовжувати й далі, додаючи до нього і дослідження докторського штибу. Поняття особистості, що неодмінно подається як додаток до слова "студент", виконує радше функцію зручного лексичного словосполучення, аніж змістовного психологічно обгрунтованого положення. Не можна сказати, що очевидний акцент на когнітивному компоненті залишився непоміченим психологами. "Життєвий шлях, — нагадувала свого часу К. А. Абульханова-Славська, — підлягає періодизації не лише віковій (дитинство, юність, зрілість, старість), а й особистісній (виділено нами. — Н.І.), яка, починаючи з юнацького віку вже перестає співпадати з віковою" (2, с. 42).

Роль точки відліку, за К. А. Абульхановою-Славською, починає відігравати не прив'язка до віку в його розумінні як часової, хронологічної (паспортної) категорії, що втрачає на етапі дорослості свою виключно пояснювальну функцію, а особистість як організатор процесу власного життєздійснення, або, мовою філософії, — особистість як суб'єкт життєдіяльності, тобто особистість, що здатна до побудови власної життєвої позиції й відповідної до неї системи ціннісних ставлень до навколишнього і власного світу. Отже, узагальнює авторка, починаючи з юнацького віку домінантою життя особистості, її "найважливішою справою" стає "визначення, вибір (виділено нами. — Н. І.) і реалізація цінностей — духовних, культурних, моральних" (2, с. 69). Створена на базі цінностей система принципів перетворюється у подальшому процесі їх реалізації на життєву стратегію, яка, врешті-решт, і визначає те, що позначається у літературі поняттям "провідна життєва лінія". Отже, вихідним для психологічної характеристики періоду студентства має стати процес визначення, вибору і створення системи цінностей як базового утворення цілісної особистості. За таким підходом особистість втрачає свою анонімну функцію носія певної сукупності професійних якостей, тобто об'єкта функціонування, і отримує в обмін на зовнішню щодо її природи внутрішню визначеність, змістовність якої визначається її власною активністю у виборі й створенні ціннісних систем для збереження особистісної ідентичності орієнтацій.

Сумнівність беззастережного застосування вікових маркерів, що використовуються у дослідженнях особливостей психічного розвитку представників юнацького віку, висловлюється і на сторінках інших, в тому числі й зарубіжних, публікацій. На думку, зокрема, Г. Крайга, "зміни мислення, поведінки і особистості дорослої людини лише незначною мірою зумовлені хронологічним віком чи специфічними змінами у організмі; значно більшою мірою вони визначаються особистісними, соціальними і культурними подіями або факторами. Соціальні орієнтири і культурні запити молодої людини, що досягла дорослості, можуть підтримувати, розширювати або підривати форми поведінки, що склалися у юнацькі роки, вимагаючи розвитку нових" (3, с. 648). Втрата хронологічним критерієм своєї дискримінантної функції (критерію періодизації вікових

особливостей психічного розвитку дорослої людини) може компенсуватися, за Г. Крайгом, розумінням дорослості як певної єдності біологічного (тривалості життя), соціального (відповідність поведінки людини прийнятним у даному суспільстві нормам) і психологічного (ступінь психофізіологічної відповідності адаптивної регуляції поведінки вимогам і обставинами життя людини у певному соціально-культурному контексті) віку. Зазначимо, що в запропонованій автором вікової періодизації студентський вік розчиняється у досить аморфному понятті "молодь" (3). Одна з небагатьох спроб повернути поняттю "студентський вік" той зміст, який свого часу надавався йому Б. Г. Ананьєвим, була здійснена нещодавно Л.М. Балабановою (4).

Дотримуючись дефініції студентського віку, поданої свого часу Б. Г. Ананьєвим (студентство як "особлива соціально-виробнича група, що об'єднується певною віковою категорією, специфічними особливостями праці й умовами життя"), авторка, всупереч висунутій меті подати цілісну психологічну характеристику досліджуваної вікової групи, обмежилася натомість завданням встановлення індивідуальної норми функціонального оптимуму перебігу систем організму на матеріалі вивчення прийнятих у психофізіології показників нейродинамічного рівня. Незмінною залишилися і настанова на вивчення особливостей і закономірностей динаміки утворень, якими забезпечується процес професійного становлення людини, в даному разі, у процесі озброєння студента певним набором професійних знань, умінь і навичок (4). Очевидний пріоритет у дослідженнях особливостей розвитку якостей і здібностей, необхідних для виконання студентом у майбутньому професійної діяльності, викликав останнім часом низку публікацій, спрямованих на подолання даної односторонності шляхом включення в контекст дослідження особистісної складової. Осмисленню особливостей професійного і особистісного розвитку в період зрілості присвячена, зокрема, робота С. Є. Піняєвої і Н. В. Ан-дрєєва (5).

На жаль, з невідомих причин автори не взяли до уваги такого важливого для старту професійної діяльності періоду як час студентства, обмежившись найзагальнішими характеристиками періодів нормативних кризових етапів розвитку особистості. Між тим, як наголошував Б. Г. Ананьєв, на праці якого вищезгадані автори посилалися неодноразово, повноцінне дослідження процесу становлення і стабілізації психічних утворень особистості, в тому числі й особистості студента, не може обмежуватися виключно аналізом продуктів професійної діяльності і має враховувати сукупність структурно-динамічних властивостей особистості, що, у свою чергу, стає можливим лише за умови залучення до предмета дослідження досить значної кількості змінних, передовсім таких, як статус особистості, характеру її цінностей, середовища перебування і таке інше. Здійснений нами під цим кутом зору аналіз літературних джерел дав нам вагомі підстави констатувати, що саме через розуміння ціннісних орієнтацій яку відносно самостійного утворення структури особистості, що підпорядковуються власній логіці розвитку, практика емпіричного дослідження останнього все частіше штовхає дослідників або на шлях соціологічного тлумачення змісту і динаміки останніх, або на шлях залучення до апарату дослід-

ження додаткового переліку цінностей, за яким втрачається будь-яка можливість визначення психологічного поняття цінності як предмета психологічного дослідження. Дослідження феномена цінності у єдності статусу, професійної приналежності, віку і особливостей самоідентифікації особистості, зокрема, особистості студента, має стати предметом спеціальної уваги вузівських психологів, стимулюванню якої й була присвячена ця публікація.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудрявцев Т. В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 20–30.
2. Абульханова-Славская К. А. О путях построения типологии личности // Психологический журнал. 1983. – № 1. – С. 14–29.
3. Крайг Г. Психология развития. – Спб: Питер, 2000. – 992 с.
4. Балобанова Л. М. Категория нормы в психологии студенческого возраста (теоретико-методологический аспект). – Харьков: Консум, 1999. – 240 с.
5. Пиняева С. Е., Андреев Н. В. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. – С. 3–10.

Карп С.І.

РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Управлінська діяльність – особлива, вона, як і кожна професійна діяльність, вимагає поєднання двох основних складових: по-перше, високих професійних знань у тій галузі виробництва, яка буде об'єктом управління; по-друге, наявності певних психологічних якостей особистості. Для того щоб керувати іншими – більшістю, управлінець повинен вміти це робити, і якщо він має у певному виробничому колективі, який складається із професіоналів, він повинен сам бути високим професіоналом. Адже люди, які працюють поруч і якими керує лідер, дуже швидко оцінюють якості лідера як професіонала. Коли такий управлінець не розбирається у тонкощах виробництва, навряд чи він буде відчувати повагу до себе підлеглих. До того ж управлінець повинен мати низку особистісних якостей, що відрізняють його від підлеглих. Він повинен мати високого рівня інтелект, розумітися на багатьох проблемах, бачити глибше, ніж інші, бути здатним сприяти ефективності виробництва, яким керує. В наш час зросла увага до таких людей: їх часто називають обдарованими, елітою.

Діяльність таких людей стала предметом елітології – науки про еліту. Сам термін еліта означає "кращий, вибраний", отже, й люди, яких відносять до управлінської еліти, – це кращі, вибрані, це меншість, яка володіє уміннями управляти, керувати більшістю. Чим же відрізняється еліта, які саме її якості забезпечують їй можливість ефективного керування, виробництвом зокрема. Адже ми не будемо торкатися політичної, економічної або культурної еліти. Поста-

